

Ett nytt arbetsmarknadsgap

BNP- och arbetsmarknadsgap används ofta som mått på resursutnyttjandet i ekonomin. Konjunkturrella variationer i BNP och sysselsättning kan ses som tillfälliga avvikelser från potentiell BNP och potentiell sysselsättning motsvarande den långsiktiga jämviktsutvecklingen. På lång sikt bestäms tillväxten av demografiska och strukturella faktorer samt av teknologi, kapitalstock och utbildning.

Konjunkturinstitutet använder arbetsmarknadsgapet som främsta mått på resursutnyttjandet i svensk ekonomi. Detta definieras som faktiskt arbetade timmars procentuella avvikelse från potentiellt arbetade timmar. Arbetsmarknadsgapet är positivt under högkonjunkturer då resursutnyttjandet är högre än vad som är långsiktigt hållbart medan det är negativt under lågkonjunkturer.

Arbetsmarknadsgapet är viktigt för bedömningen av såväl konjunkturutvecklingen som finans- och penningpolitiken. Det ligger exempelvis till grund för Konjunkturinstitutets bedömning av hur mycket sysselsättningen kan växa framöver. Det har också stor betydelse för bedömningen av löneutvecklingen och därmed för inflationsutvecklingen.

Jämviktsarbetslösheten - en central variabel

Vid beräkningen av arbetsmarknadsgapet är bedömningen av jämviktsarbetslösheten av central betydelse. Denna definieras som den arbetslöshet som är förenlig med stabil inflation när inflationsförväntningarna är lika med inflationen.

Jämviktsarbetslösheten är en icke-observerbar storhet och kan därför bara uppskattas med indirekta metoder, exempelvis via statistiska skattningar eller med hjälp av olika indikatorer. Den är normalt inte konstant över tiden och kan även påverkas av de störningar som drabbar ekonomin.

Normalt bör jämviktsarbetslösheten ligga ganska nära den genomsnittliga arbetslösheten sett över en konjunkturcykel. Vid stora störningar i ekonomin kan dock arbetslösheten avvika från sin jämviktsnivå under en längre tid. Så förefaller exempelvis ha varit fallet under stora delar av 1990-talet, i kölvattnet av den stora ekonomiska kris som drabbade svensk ekonomi i början av 1990-talet.

Jämviktsarbetslösheten steg under 1990-talet

Enligt Konjunkturinstitutets bedömning var arbetslösheten i genomsnitt relativt nära sin jämviktsnivå under 1980-talet. Den höga inflationstakten under denna tid bör därför inte i första hand tolkas som ett konstant ansträngt resursläge utan var främst ett uttryck för höga inflationsförväntningar. Resursutnyttjandet var dock tidvis mycket ansträngt, framför allt mot slutet av 1980-talet.

I början av 1990-talet inträffade två viktiga förändringar i svensk ekonomi. För det första drabbades svensk arbetsmarknad av ett massivt efterfrågebortfall som minskade sysselsättningen med sammanlagt 12 procent från 1991 till 1994. Den öppna arbetslösheten ökade under samma tid från knappt 2 till 8 procent. Till viss del blev denna nedgång i sysselsättningen bestående. Dels lämnade många personer arbetskraften permanent, bl.a. genom för tidspensionering. Dels steg av allt att döma jämviktsarbetslösheten. Arbetslösheten drabbade vissa branscher, yrken och regioner hårdare än andra, vilket bedöms bidragit till högre jämviktsarbetslöshet.

För det andra bytte Sverige penningpolitisk regim från en fast växelkursregim till en regim med en rörlig växelkurs och ett inflationsmål. Detta medförde en nedväxling av inflationstakten från ca 8 procent under 1980-talet till ca 2 procent efter 1994. Denna lägre inflation bör i första hand ses som en nedgång i inflationsförväntningarna men den kom till stånd genom en utdragen period med ett lågt resursutnyttjande.

Från 1997 till 2001 ökade BNP i snabb takt samtidigt som sysselsättningen steg med sammanlagt 8 procent och arbetslösheten föll från drygt 8 procent till ca 4 procent.

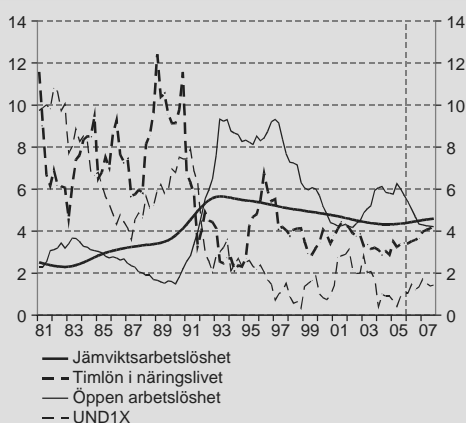
Först mot slutet av denna exceptionella sysselsättningsuppgång började resursutnyttjandet visa tecken på att vara ansträngt, bl.a. i form av stigande brist på arbetskraft. Löneökningstakten steg gradvis och uppgick 2001 till 4,2 procent, vilket är något högre än den ökningstakt på 4 procent som bedöms vara förenlig med 2 procents inflation. Inflationen, som under flera år understigit 2 procent, uppgick till närmare 3 procent vid samma tid. Det är därför

troligt att arbetslösheten under denna period var nära eller något lägre än sin jämviktsnivå.

Den höga förtidspensioneringen under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet bedöms ha reducerat jämviktsarbetslösheten. Det är troligt att bland de personer som lämnade arbetsmarknaden genom förtidspensionering fanns en överrepresentation av personer som i annat fall hade varit varaktigt arbetslösa.

En annan faktor som bedöms ha bidragit till en lägre jämviktsarbetslöshet är lönebildningen. Industriavtalet och dess efterföljare inom andra områden har inneburit att lönebildningen i högre grad tar samhällsekonomiska hänsyn bl.a. genom att kombinera en stark koordinering på central nivå med en relativt flexibel lokal lönebildning.

Diagram 135 Arbetslöshet, löner och inflation
Procent respektive årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Konjunkturinstitutets sammantagna bedömning av jämviktsarbetslösheten framgår av diagram 135. Osäkerheten i denna bedömning är stor, i synnerhet under perioden 1993–1998 när arbetsmarknadsgapet av allt att döma var mycket stort. Den förhållandevis mer välgrundade bedömningen att jämviktsarbetslösheten var ca 4,4 procent 2001 innebär inte att denna jämviktsarbetslöshetsnivå behöver gälla idag eller bli bestående framöver. Konjunkturinstitutet gör tvärtom bedömningen att jämviktsarbetslösheten av demografiska skäl kommer att stiga något de kommande åren.

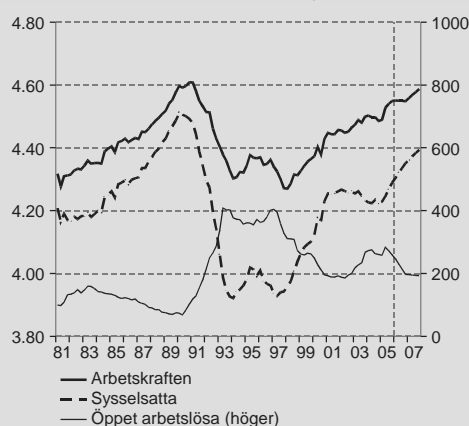
Konjunkturinstitutet omprövar ständigt bedömningen av jämviktsarbetslöshetens nivå i ljuset av tillkommande information. Det är troligt att mer exakta bedömningar kan göras när skillnaden minskar mellan den faktiska arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten.

Sysselsättningen varierar mer än arbetslösheten

Mängden lediga resurser på arbetsmarknaden bestäms dock inte bara av skillnaden mellan den faktiska arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten. Även arbetskraften påverkas i hög grad av konjunkturen. När efterfrågan på arbetskraft sjunker lämnar många arbetsmarknaden och ägnar sig i stället åt studier eller annan verksamhet i väntan på att arbetsmarknaden ska förbättras. Många av dessa återinträder på arbetsmarknaden när efterfrågeläget förbättras.

Detta innebär att det i lågkonjunkturer finns en dold arbetskraftsreserv, utöver den öppna arbetslösheten, i form av tillfälligt lågt arbetskraftsdeltagande. Detta förklarar också varför sysselsättningen normalt varierar betydligt mer över konjunkturcykeln än arbetslösheten. Från 1991 till 1994 minskade exempelvis antalet sysselsatta med över en halv miljon medan arbetslösheten bara ökade med ca hälften så många (se diagram 136). Under samma tid minskade arbetskraften med närmare 300 000 personer. Till viss del rörde sig detta om personer som permanent lämnade arbetskraften. Men när sysselsättningen åter ökade i slutet av 1990-talet ökade arbetskraften nästan lika mycket som arbetslösheten minskade, dvs. för varje två extra sysselsatta personer minskade arbetslösheten bara med en person eftersom en person tillkom till arbetskraften.

Diagram 136 Sysselsättning och arbetslöshet
Miljoner respektive tusental, säsongrensade kvartalsvärden

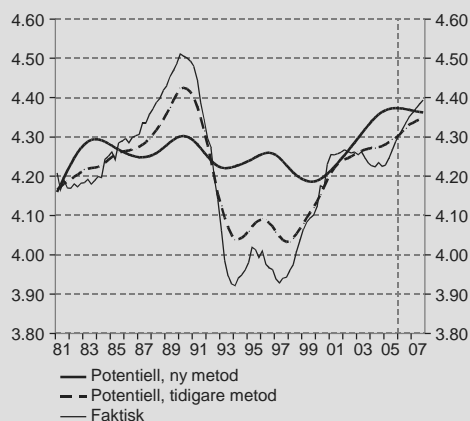

Anm. Serien är justerad bakåt i tiden av Konjunkturinstitutet.
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

De ekonometriska skattningar som ligger till grund för Konjunkturinstitutets nya arbetsmarknadsgap indikerar att den konjunkturella effekten på arbetskraften är av samma storleksordning som effekten

på arbetslösheten. Det innebär att skillnaden mellan den faktiska och den potentiella sysselsättningen, dvs. den sysselsättning som är förenlig med stabil inflation när inflationsförväntningarna är lika med inflationen, i absoluta tal, i genomsnitt är ungefär dubbelt så stor som skillnaden mellan den faktiska arbetslösheten och jämviktsarbetslösheten. Den potentiella sysselsättningen är förhållandevis stabil eftersom den konjunkturella variationen i arbetskraften rensas bort. Det innebär att en uppgång i faktisk sysselsättning med en procentenhet medför att gapet ökar lika mycket. Vid den tidigare metoden medförde en konjunkturell förstärkning av arbetskraften att gapet vanligtvis endast ökade med hälften så mycket (se diagram 137).

Diagram 137 Sysselsättning
Miljoner, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Ett mer fullständigt arbetsmarknadsgap

Potentiellt arbetade timmar är produkten av potentiell sysselsättning och potentiell medelarbetstid.

Medelarbetstiden är arbetade timmar, enligt nationalräkenskaperna, dividerad med antalet sysselsatta, enligt Arbetskraftsundersökningarna.

Medelarbetstiden uppvisar inget tydligt konjunkturmönster (se diagram 138). Medelarbetstiden steg trendmässigt från tidigt 1980-tal. År 1993 började dock medelarbetstiden öka snabbt men denna utveckling förbyttes i en lika tvär nedgång från 1998. Den tillfälliga uppgången i medelarbetstiden under 1990-talet förklaras främst av en tillfällig nedgång i frånvaron.

Diagram 138 Medelarbetstid
Timmar per vecka, säsongrensade kvartalsvärden

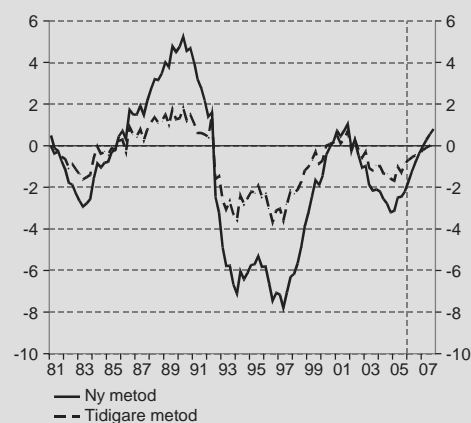

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

I Konjunkturinstitutets arbetsmarknadsgap antas därför att medelarbetstidens konjunkturella variation är ganska liten.

Det nya arbetsmarknadsgapet uppvisar betydligt större svängningar än det tidigare gapet. Orsaken är att det nya gapet även tar hänsyn till konjunkturella variationer i arbetskraften och inte bara konjunkturella variationer i arbetslösheten (se diagram 139).

Diagram 139 Arbetsmarknadsgap
Procent av potentiellt arbetade timmar, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

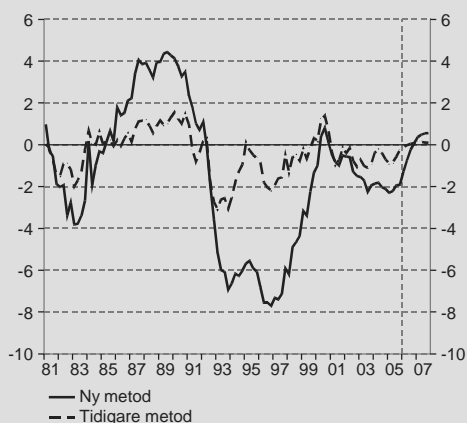
Det nya gapet ger således ett mer fullständigt mått på de lediga resurserna på arbetsmarknaden. Man ska dock inte överdriva skillnaderna. Även om det nya gapet är ungefär dubbelt så stort i absoluta tal, minskar det också betydligt snabbare vid en sysselsättningsökning. De båda gapen är därför vanligtvis slutna vid ungefär samma tidpunkt. I huvudsak ger därför de bägge gapen en likartad bild av variationerna av resursutnyttjandet. Övergången till det nya gapet får därför inte några större återverkningar för Konjunkturinstitutets allmänna konjunkturbedöm-

ning. Beräkningen av konjunkturjusterat offentligt sparande påverkas dock relativt mycket av övergången till det nya gapet.

BNP-gapet

BNP-gapet definieras som faktisk BNP:s procentuella avvikelse från potentiell BNP. Potentiell BNP är potentiellt arbetade timmar multiplicerat med potentiell arbetsproduktivitet. Potentiell produktivitet bestämdes i den tidigare metoden på ett ganska komplicerat sätt. I den nya metoden bestäms produktiviteten av ett direkt och explicit antagande. För den historiska perioden har potentiell produktivitet beräknats med hjälp av ett Hodrick-Prescottfilter.

Diagram 140 BNP-gap
Procent av potentiell BNP, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Skillnaden mellan det nya och det tidigare BNP-gapet domineras av förändringen i arbetsmarknadsgapet även om produktivitetsgapet tidvis avviker (se diagram 140).

Produktivitetsgapets effekter på inflation och löneökningstakt är inte entydig. En tillfälligt hög produktivetsnivå innebär en tillfälligt hög vinstandel. På kort sikt kan detta innebära ett visst tryck uppåt på lönerna och ett tryck neråt på priserna. Men när produktiviteten återgår till sin jämviktsnivå går effekterna på löner och priser åt de motsatta hållen.

Detta innebär att BNP-gapet är mindre lämpligt än arbetsmarknadsgapet som underlag för löne- och prisprognoser. BNP-gapet används i stället för att bedöma hur mycket BNP kan växa på sikt och också, tillsammans med arbetsmarknadsgapet, för konjunkturjustering av det offentliga finansiella sparandet.

Konjunkturinstitutets nya arbetsmarknads- och BNP-gap ger samma bild av konjunkturvariationerna som de tidigare gapen men redovisar betydligt större outnyttjade resurser i en lågkonjunktur och betydligt större överutnyttjade resurser i en högkonjunktur. Det mera fullständiga måttet kan därför bl.a. förebygga att det konjunkturjusterade sparandet överskattas vid en högkonjunktur